

2. GLESBYGDER I FRAMTIDEN

DISKUSSION I VETENSKAPLIGA RÅDET

I ett rum sitter sju forskare

Platsen är ett pensionat i Ottsjö mitt i den svenska så kallade glesbygden. I det här fallet är det i den jämtländska fjällvärlden och i Åre kommun.

Här i rummet är det inte säkert att begreppet "glesbygd" anses vara det riktiga.

– Är det verkligen relevant? frågar en av forskarna.

Vårvintern närmar sig sin höjdpunkt och om några veckor är det påsk, den tid då fjällvärlden invaderas av människor från hela landet.

Ändå är det till synes tillfälliga förstärkningar av gles- och landsbygden även om någon av de närvarande forskarna kommer att hävda att turisterna för med sig mer än pengar; egna nätverk.

Maria Gustafsson, Glesbygdsverket, och några av medlemmarna i Glesbygdsverkets vetenskapliga råd.

Forskarna kommer att vara här i två dagar för att diskutera sina åsikter och rön beträffande gles- och landsbygden. Här finns också några personer från Glesbygdsverket.

När deltagarna första dagens förmiddag samlas kring kaffekopparna, ser de inte Ottfjället genom fönstret eftersom det är inhöljt i ett dis som ligger över hela dalgången. Nästa dag kommer molnet att lättas och fjället att skönjas. Några av forskarna kommer då att få åka hundspann, en näring som försörjer några personer i bygden.

ÖPPENHET FÖR NYA IDÉER I OTTSJÖ

Ottsjö verkar klara sig bra tack vare samarbete mellan byns företagare plus öppenhet för nya idéer. Det kommer forskarna att få höra av bybon Jonny Persson som under första dagens kväll kommer att berätta om sina skoterutflykter och arrangemang för turisterna. Byns goda exempel kommer därför ibland att användas som referens i diskussionerna mellan forskarna.

Entreprenörskap tycks vara en egenskap som många av den här byns invånare har. Den egenskapen kommer att betonas även när ny teknik med sina bredband diskuteras. Några av forskarna kommer att ifrågasätta det realistiska och genomförbara i politikernas vilja att sprida bredband till alla.

När dessa sju forskare sitter och samtalar om framtiden för gles- och landsbygden är det bara några månader in i 2000-talet. I framtiden kommer deras samtal kanske att tas som exempel på hur tongångarna gick kring senaste sekelskiftet.

Vid tidpunkten för denna forskarträff har Glesbygdsverkets årliga rapport nyligen offentliggjorts. Dess tolkning av befolkningssiffrorna har väckt en viss uppmärksamhet i medierna. Är befolkningsläget för gles- och landsbygden verkligen så katastrofalt som de flesta har trott tidigare? (Innehållet i rapporten presenteras i del 1 i denna årsbok).

GLESBYGDSVERKETS VETENSKAPLIGA RÅD

De närvarande forskarna ingår i Glesbygdsverkets vetenskapliga råd och det är andra gången som de träffas i den rollen. De flesta i rådet verkar känna varandra och ha mycket gemensamt även om de forskar inom olika discipliner.

Forskarna som är med vid denna träff är **Gunnel Forsberg**, professor i kulturgeografi vid Stockholms universitet, **Lars Olof Persson**, forskare vid Nordregio, **Ulf Wiberg**, professor i ekonomisk geografi vid Umeå universitet, **Erik Westholm**, forskningsledare vid Dalarnas Forskningsråd, DFR, **Bengt Johannisson**, professor i företagsekonomi vid Växjö universitet, **Kurt Lundgren**, nationalekonom och forskare vid Arbetslivsinstitutet, ALI, och **Mats Johansson**, forskare vid Statens institut för regional forskning, SIR, med säte i Östersund.

Fysiskt sitter de i ett konferensrum i fjällvärlden och diskuterar det mänskliga mötets betydelse i relation till den nya tekniken som inte kräver fysiska möten för att fungera. Är informationstekniken, IT, ett komplement till eller en ersättning för mänskliga kontakter och aktiviteter? Det är en av frågorna som de sju kommer att diskutera.

Erik Westholm och Lars Olof Persson

Teknikerna styr för mycket, tycker i alla fall några av de närvarande i rummet.

Erik Westholm intar en skeptisk hållning till informationsteknikens framtoning.

– Förväntningarna att IT skulle innebära så mycket har i stort kommit på skam, säger han. Glesbygdens framtid handlar om demografi, alltså befolkningens sammansättning och rörelser. Ålderspyramiden, med de många gamla och få unga, är ett stort problem men på något

sätt naturligt då ungdomar i större utsträckning flyttar till utbildnings-
orterna.

– Det är olika, är svaret på hur det kommer att gå i framtiden. Mark-
nadsinriktning, centralisering och effekterna av den nya ekonomin bi-
drar till landsbygdernas utarmning. De bygder som ska klara sig bra
måste ha inflyttning, anser Erik Westholm.

FLER BARN FÖDS PÅ LANDSBYGDEN

En liknande bild skisserar **Gunnel Forsberg**.

– Det intressanta som sker på landsbygden är en föryngringsprocess.
Andelen barn ökar på landsbygden i relation till andelen barn i tätorten.
Så även om befolkningen inte förändras i antal så är det en förändring
som sker när det gäller vad det är för personer som bor på landsbygden.

Gunnel Forsberg

– Det är inte landsbygden som är det stora problemet utan de mindre
tätorterna. Vissa tätorter som varit industriorter får tillväxt av äldre per-
soner, summerar Gunnel Forsberg.

Mats Johansson påpekar att landsbygden visserligen har relativt höga fruktsamhetstal, men att även dessa har fallit kraftigt under 1990-talet. Troligen kommer vi att få se en ökning av födelsetalen igen, menar han.

Så har det alltid varit, men det är inte säkert att vi kommer upp i de tidigare nivåerna. Det är möjligt att vi på sikt kommer ner i de nivåer som man har nere på kontinenten i dag. Hans slutsats blir:

– Då är vi helt beroende av invandringen, om vi ska få en befolkningsökning. Dessutom har jag funnit ett kraftigt samband mellan konjunkturutveckling och födelsetalens utveckling i såväl gles- som landsbygder. Det tyder på stor osäkerhet inför framtiden i regioner där arbetsmarknaden är svåröversäglig. Men det är inte – som många tror – arbetslösa kvinnor som i första hand drar ned på barnafödandet, utan det är snarare de med osäkra arbetsförhållanden. Det är inte heller ett lands- eller glesbygdsfenomen, utan det gäller för hela landet i "dåliga tider", även om storstadsregionerna inte verkar vara lika konjunkturkänsliga.

FLYTTA ELLER STANNA – DET ÄR FRÅGAN

Generellt sett kan man säga att skogsnäringen inte längre har någon större inverkan på befolkningen i gles- och landsbygden, enligt **Ulf Wiberg**. Inte ens om skogsbruket skulle upphöra helt och hållet skulle det märkas särskilt mycket på befolkningskurvan. Och även om skogsnäringen skulle gå på offensiven så skulle effekterna på befolkningen vara försumbara. Det innebär att skogens användning på det traditionella sättet för arbete och bosättning är förbi.

– Därför är det viktigt att vi får den typen av företagande som vi har lyssnat på här, fortsätter han och syftar på det som händer i Ottsjö, det vill säga att byns företagare samarbetar och kompletterar varandra.

Ulf Wiberg tycker att det ofta pratas om alla som flyttar från gles- och landsbygden men de flesta stannar och många glesbygdskommuner vill satsa på denna grupp. Kommunerna ser positivt på stannarna eftersom de ger stabila serviceunderlag och skatteintäkter.

Samtidigt hamnar dessa kommuner i en knepig sits eftersom det är de initiativrika personerna som skaffar sig kunskaper och kompetens, utvecklar kontakter och tar karriärchanser. De flesta av dem både vill och kan flytta. Övriga väljer att stanna men bromsar därigenom samhällets behov av flexibilitet, förnyelse och idéutbyte på arbetsmarknaden och företagsutveckling. Balansen mellan kvarstannande och utflytt-

ning respektive inflyttning blir allt svårare att få till stånd i glesa miljöer, enligt Ulf Wiberg. Glesbygdskommuner där man allt för mycket försöker att satsa på trygghetsprojekt för redan bofasta hamnar lätt i en väldigt passiv roll. Man får svårt att hänga med i omgivningens utveckling.

– Mitt intryck är att flertalet glesbygdskommuner är alldeles för passiva med strategier för att öka inflyttningen. Det är betydligt svårare att öka inflyttningen än att bromsa utflyttningen, säger Ulf Wiberg, som menar att utbildningssystemet driver på allt genom att de unga flyttar till städerna.

HELHETSSYN PÅ SAMHÄLLSPLANERINGEN

Bengt Johannisson anser att det inte bara handlar om att flytta eller stanna. Det handlar om att stanna och engagera sig. Många av dem som väljer att stanna är tvingade att finna lösningar för att kunna göra det, och det kräver initiativrikedom.

Erik Westholm har samma uppfattning. Han anser dessutom att kommunerna inte inser vad som håller på att ske. Fortfarande finns synen att landsbygden är till för skogs- och jordbruk medan boendet ska planeras i tätorterna.

Gunnel Forsberg tar en kommun som exempel. Det är en kommun som, enligt henne, har ett väldigt tryck på landsbygdsboende, och som många anser vara landsbygdsvänlig.

– Ser man på hur politikerna faktiskt agerar när det gäller bygglov så är det här en av de kommuner som är mest restriktiv med att ge bygglov på landsbygden. Fortfarande anser man att bebyggelse konkurrerar med jordbruksproduktion, säger Gunnel Forsberg.

Kommunen har inte riktigt förstått vad storstadsbor som vill flytta dit är ute efter, och har i stället velat samla dem i tätorten. Nu har kommunen blivit varse detta och tillsatt en speciell planerare som ska välja ut de områden på landsbygden där man kan tillåta bebyggelse, berättar Gunnel Forsberg.

Hon kommer in på kärnfrågan: Det behövs en helhetssyn på samhällsplaneringen.

– Jag blir mer och mer bekymrad över att vi har en tätortspolitik och en glesbygds- och landsbygdspolitik som har så lite med varandra att göra, säger hon.

Erik Westholm tror att inflyttning kommer att känneteckna framgångsrika bygder. Inflyttningen kommer att vara helt central.

– Det måste till den här rörelsen ut och in, åtminstone en rörelse in. Man måste byta vatten i akvariet om det ska bli någon reproduktion, säger han.

Han menar också att de senaste årens erfarenheter av EU-projekt mm visar att det bara är de bygder som ”ställer sig upp och skriker” som får några pengar.

– Är inte det ganska rimligt, undrar han. Men frågan är vad som händer med de bygder som inte skriker – kan man låta dem dö?

Den kontroversiella frågan fångas upp av flera av forskarna, bland andra **Ulf Wiberg**. Han menar att det inte går att fortsätta att sprida resurserna hur som helst, utan att vi måste bestämma oss för vissa utvecklingsstråk i glesbygderna och förtäta dem.

Lars Olof Persson har en till synes sval inställning till flyttningsforskningen.

– Vi kan inte förlora oss i flyttstudierna, utan nu måste vi fokusera och fördjupa våra studier och gå in på något som är intressant och viktigt, till exempel att titta på ekonomiska variabler. Detta är något som **Gunnel Forsberg** opponerar sig emot. Hon tycker i stället att fokus alltför länge har legat på ekonomin.

Lars Olof Persson menar att den lokala arbetsmarknaden är det viktigaste:

– Att prata i befolkningstermer och servicetermer bör trots allt vara sekundärt, menar han. Det är folks försörjning med verkliga inkomster som ger livskraft åt bygder.

– Då tror jag att ”regionförstoring” är det enda verksamma medlet, fortsätter Lars Olof Persson.

På frågan vad som ska hända med bygder som inte kan regionförstoras svarar Lars Olof Persson att för dem får man hitta särlösningar.

Mats Johansson betonar också vikten av att efterfrågan och utbud på arbetskraft måste stämma överens på den lokala arbetsmarknaden, eftersom den lokala rekryteringen till nya jobb dominerar. Samtidigt sker det en omvandling inom näringslivet som medför att gamla jobb ersätts av nya med högre och mer specialiserade kvalifikationskrav.

– Eftersom vi har fått ett efterfrågeöverskott i den expansiva regionen

– ofta en storstadsregion – så innebär det att de högtbildade i den tillbakagående regionen med lätthet kan flytta över till den expansiva regionen.

– Denna regionala mismatch accentuerades under 1990-talet och den tror jag kommer att fortsätta i framtiden, vilket kommer att missgynna gles- och landsbygdsregionerna, säger Mats Johansson.

BEHÖVS ALL NY TEKNIK?

Tidigare i denna text har Erik Westholm uttryckt sin skepsis mot de förväntningar som har funnits på den nya tekniken. Ungefär samma tongångar kommer från **Ulf Wiberg**:

– Det är uppenbart att det är teknikerna som styr och har tolkningsföreträde. De överträffar varandra i koncept i hur det här ska spridas och så finns det lite blåögda politiker som tror att alla hushåll behöver det här, säger Ulf Wiberg.

Han efterlyser en analys av de verkliga behoven och berättar om redan gjorda undersökningar av den teknik som finns i dag. Många svenska hushåll varken behöver eller har intresse av den.

Kurt Lundgren är inne på samma linje. Visst, det pågår en bredbandsutbyggnad i Sverige och frågan är hur den kommer att påverka gles- och landsbygden. Ja, det beror på vad vi gör av det, är Kurt Lundgrens slutsats.

Kurt Lundgren

– Där det finns kreativa människor kan man hitta bra lösningar. I skärgården har jag sett personer som för några år sen inte visste vad bredband var. Men nu går de och funderar på vilka affärer man kan göra tvärs över Östersjön med den nya teknikens hjälp.

När tekniken förenas med ett entreprenörskap då kan det få rullning. Informationstekniken kommer att få lika stor betydelse för samhället som elektriciteten en gång fick. Precis som då kommer det att dröja innan fördelarna från den nya tekniken slår igenom överallt. I förlängningen kommer vi att bli mer och mer oberoende av tid och rum. Friheten ökar att välja plats för ett företag.

– Där har vi grundbulten för den optimistiska synen på informationstekniken och dess förmåga att ge gles- och landsbygden nya möjligheter till vitalisering och utveckling. Jag tror att den viktigaste frågan att forska i idag, när det gäller informationstekniken, är dess inverkan på ekonomi, samhälle och hur individer och företag väljer att förlägga arbete, boende och fritid. Och hur de väljer att integrera dessa olika verksamheter, säger Kurt Lundgren.

VIRTUELLA MÖTEN ERSÄTTER INTE MÄNSKLIGA

Informationstekniken bär med sig en motsägelse. Somliga pratar om IT som något som tar bort avstånden och gör etableringar av verksamheter möjliga i gles- och landsbygden. Å andra sidan resulterar informationstekniken i klusterbildningar. Alltså: Företag som jobbar med IT klumpar ihop sig och trängs på vissa platser. Hur mycket informationsteknik vi än har så behöver vi alltid det mänskliga mötet i vissa lägen.

Kanske går det inte att säga om virtuella möten via informationstekniken är ett komplement eller en ersättning för mänskliga möten. Det troliga är att man behöver både och i en viss blandning.

Kurt Lundgrens egen erfarenhet efter en tids vistelse i Kista är att väldigt mycket kan skötas på distans. Det är mer än vad han trodde innan han började jobba med de mobila människorna.

– Om man kombinerar det med det mänskliga mötet så är jag mer optimistisk än vad jag var för ett par år sedan.

Bengt Johannisson tycker att det är alldeles för mycket tal om problem när det gäller landsbygden.

– Vi borde ”möjlighetisera” i stället. För att nå ut i världen med ditt företag behöver du ett avstamp på hemmaplan. Styrkan för gles- och

Bengt Johannisson

landsbygden är att du har överblick över de mänskliga aktiviteter som pågår där. Vi kommer att få se en "lokal" organisering av verksamheten. Framtidens företag verkar globalt men en förutsättning för det är lokal förankring.

Bengt Johannisson menar att landsbygden har minst lika täta nätverk som tätorten och landsbygden är därför en bra grogrund för företagsamhet.

– Entreprenörerna är både visionärer och handlingsmänniskor. Får de en idé och har överblick på hemmaplan så kan de också se till att genomföra det som ska genomföras, bortsett från konflikter som kan råda på hemmaplan.

– Mina slutsatser är en hoppfull tro på framtiden. Jag anser alltså att platsen är ett alldeles utmärkt avstamp för en offensiv näringslivsutveckling och många av de här fördelarna, alltså villkoren för framgången, är minst lika mycket knutna till en landsbygd som till en storstad, säger Bengt Johannisson.

TEXT OCH FOTO: TOMMY JOHANSSON